

Ллойд Біггл-молодший "Яка чарівна школа! .."

Міс Мілдред Болц сплеснула руками і вигукнула: "Яка чарівна школа!" Школа чудово виблискувала під яскравим ранковим сонцем - блакитно-білий оазис пастельних кольорових плям, перлина серед стандартних веж, куполів і шпилів метрополії, що буйно розрослася. Але, навіть вимовляючи ці слова, міс Болц подумки зробила обмовку. Форма в будівлі була невдалою, утилітарною - просто коробка. Лише забарвлення надавало їй принадності. Водій аеротаксі чортыхався собі під ніс, тому що залетів не на ту лінію і тепер не міг розвернутися. Він винувато поглянув на пасажирку і перепитав:

- Ви щось сказали?

- Так, я про школу, - повторила міс Болц. - Чарівний колір.

Машина пробралася до наступного розвороту, описала півколо і вилетіла на потрібну лінію. Тоді водій знову обернувся до пасажирки.

- Про школи я чув. Вони колись були на заході. Але це не школа.

Міс Болц розгублено заглянула в його серйозні очі, сподіваючись, що вона не дуже червоніє. Жінці в її віці незручно червоніти. Вона сказала:

- Мабуть, я вас не так зрозуміла. Мені треба було в ...

- Так, мем. Це та адреса, що ви назвали.

- В такому разі ... звичайно ж, це школа! Я вчителька. Буду тут викладати.

Він похитав головою.

- Ні, мем. У нас немає ніяких шкіл.

Посадка була такою невблаганно раптовою, що міс Болц проковтнула свої заперечення і вчепилася в запобіжний пояс. Але ось машина сіла на стоянці, і водій відкрив дверцята. Міс Болц розрахувалася і вийшла з таксі з гідністю, як іналежить учительці середніх літ. Їй хотілося докопатися до суті дивного уявлення про школи, але не варто спізнюватися на прийом. Та й взагалі ... яка дурниця. Що ж це, коли не школа?

У лабіринті коридорів, позначених двома, а то й трьома буквами, кожен поворот, здавалося, вів не туди, і міс Болц вже насилу дихала і боролася з легким приступом страху, коли, нарешті, прибула за призначенням. Секретарка запитала у неї прізвище і строго сказала:

- Містер Вілбінс на вас чекає. Заходьте ж.

На дверях висіла заморожуюча табличка: "РОДЖЕР УІЛБІНС, ЗАСТУПНИК ЗАВІДУВАЧА НАВЧАЛЬНОЮ ЧАСТИНОЮ (СЕРЕДНЯ ШКОЛА), ПІВНІЧНО-СХІДНИЙ ШКІЛЬНИЙ ОКРУГ США, БЕЗ ЗВІТУ НЕ ЗАХОДИТИ". Міс Болц забарилася, і секретарка повторила:

- Заходьте ж.

- Спасибі вам, - обізвалася міс Болц і прочинила двері.

У центрі величезної кімнати за письмовим столом сидів чоловік з люто-безглузким виразом обличчя. Увагу містера Вілбінса поглинули папери, розкидані по всьому столу, і він мовчки вказав їй на крісло, не намагаючись підняти очі. Вона пройшла через кімнату в напрузі, як по натягнутому канату, і села.

- Вам доведеться трохи зачекати, - сказав містер Вілбінс.

Міс Болц наказала собі заспокоїтися. Вона ж не вчора зі студентської лави, не дівчисько, що із завмиранням серця шукає першу роботу. У неї за плечима двадцятип'ятирічний стаж, і вона всього лише з'явилася за новим місцем призначення.

Однак нерви не корилися наказові.

Містер Вілбінс зібрав папери стосиком, постукав ними об стіл і вклав до папки.

- Міс ... е ... е ... Болц, - сказав він.

Вона, як зачарована, очей з нього не зводила - така у нього була химерна, претензійна зовнішність. Він носив окуляри (пристосування, якого вона не зустрічала багато років), а над верхньою губою у нього чорніла акуратна смужка волосся, яку вона бачила тільки в фільмах і на сцені.

- Я ознайомився з вашою особовою справою, міс ... е ... е ... Болц. - Він нетерпляче відсунув від себе папку. - Моя вам порада - виходьте у відставку. Секретарка дасть вам бланки, які треба заповнити. Усього доброго!

Несподіваний напад повернув їй спокій. Міс Болц незворушно відповіла:

- Ціную вашу увагу, містер Вілбінс, але у відставку не збираюся. Так от, про моє призначення.

- Дорога міс Болц! - Він вирішив бути ввічливим. Вираз його обличчя помітно змінився і тепер коливався між усмішкою і єхидною посмішкою. - Адже мене турбує лише ваше благополуччя. Наскільки я розумію, відставка пов'язана для вас з фінансовими негараздами, і за даних обставин я вважаю себе зобов'язаним домогтися відповідного збільшення вашої пенсії. Ви будете забезпечені, отримаєте можливість займатися чим хочете, і повірте, ви не ... - Він вичекав, постукав пальцем по столу. - ... Не придатні до роботи вчителем. Якими б огидними вам не були мої слова, точиста правда, і що швидше ви зрозумієте ...

Якусь злощасну мить вона була не в змозі стримати сміху. Містер Вілбінс затнувся і сердито витріщився на неї.

- Даруйте, - сказала вона, витираючи очі. "Я викладаю ось вже двадцять п'ять років - і я добре вчу, як ви знаєте, якщо ви читали мої характеристики. Робота вчителя - то все моє життя, я люблю цю справу, і зараз вже запізно говорити мені, що я не надаюся вчителі.

- Викладання - професія молодих, а вам під п'ятдесят. Так, окрім того, ми повинні брати до уваги ваше здоров'я.

- Далеко не найкраще, - вставила вона. - Правда, я перенесла рак легенів. Це не рідкість на Марсі. Його легко вилікувати.

- Якщо вірити вашим документам, ви перенесли цю хворобу чотири рази.

- Чотири рази страждали і чотири рази одужували. Я повернулася на Землю тільки тому, що лікарі вважали, ніби у мене особлива схильність до марсіанського раку.

- Викладання на Марсі ... - Він зневажливо махнув рукою. - Ви ніде більше не викладали, а коли ви були студенткою, ваш коледж готував вчителів спеціально для Марса. У викладанні відбулася революція, міс Болц, але ви про це навіть не підозрюєте. - Він знову строго постукав по столу. - Ви не придатні до викладацької роботи. Принаймні в нашому окрузі.

Вона вперто відповіла:

- Чи будете ви дотримуватися умов контракту а чи мені доведеться діяти через суд?

Він знизав плечима, взяв в руки папку.

- Англійська письмова і усна. Десятий клас. Мабуть, ви думаєте, що впораєтеся.

- Упораюся.

- Ваш урок - щодня з чверті на одинадцятку до чверті на дванадцятку, крім суботи та неділі.

- Мене не цікавить часткове навантаження.

- Це повне навантаження.

- П'ять годин на тиждень?

- Вважається, що сорок годин на тиждень у вас будуть йти на підготовку до уроків. Швидше за все вам знадобиться ще більше часу.

- Зрозуміло, - сказала вона. Жодного разу в житті вона не відчувала такого замішання.

- Заняття почнуться з наступного понеділка. Я виділю вам студію і зараз же скличу технічну нараду.

- Студію?

- Студію. - В його голосі прозвучала нотка зловтішного задоволення. - У вас буде приблизно сорок тисяч учнів.

Він вийняв з шухляди письмового столу дві книги. Одна з них, надзвичайно важка, називалася "Техніка і прийоми теленавчання", а інша, віддрукована на ротаторі і переплетена в пластик, - програма з англійської мови для десятого класу північно-Східно шкільного округу США.

- Тут все потрібні вам відомості, - сказав він.

Міс Болц затиноючись вимовила:

- Теленавчання? Отож ... мої учні будуть слухати мене але телевізору?

- Безумовно.

- Значить, я їх ніколи не побачу?

- Зате вони вас побачать, міс Болц. Цього цілком достатньо.

- Напевно, іспити будуть приймати машини, але як бути з творами? Адже я за цілий семестр не встигну перевірити навіть одне завдання.

Він насупився.

- Ніяких завдань немає. Іспитів теж немає. Мабуть, на Марсі все ще вдаються до іспитів і завдань, щоб змусити учнів займатися, але ми зробили величезний крок вперед у порівнянні з таким середньовіччям в освіті. Якщо ви збираєтеся вбивати матеріал за допомогою іспитів, творів і всякого такого, викиньте це з голови. Всі ці прийомчики характерні для бездарного вчителя, і ми б їх не допустили, навіть якби існувала практична можливість допустити, а її і не існує.

- Якщо не буде ні іспитів, ні творів і якщо я ніколи не побачу учнів, то як же мені оцінювати свою роботу?

- Для цього у нас є свої методи. Будете кожні два тижні дізнаватися показник Тендекз. У вас все?

- Ще одне питання. - Вона слабо посміхнулася. - Чи не поясните ви, чому так явно налаштовані проти мого працевлаштування?

- Поясню, - байдуже відповів він. - У вас на руках застарілий контракт, якого ми зобов'язані дотримуватися, але ж ми знаємо, що вам не витримати договірний термін. Коли ви підете, доведеться серед навчального року шукати вам заміну, а до тих пір кілька тижнів сорок тисяч учнів навчатимуться погано. Якщо ви до понеділка передумаєте, я гарантую, що пенсія вам буде виплачуватися повністю. Якщо ні, врахуйте: суди визнають за нами право звільнення вчителя по непридатності незалежно від його посади і стажу.

Секретарка містера Вілбінса назвала номер кімнати.

- Це буде ваш кабінет, - сказала вона. - Зачекайте там, я кого-небудь пришлю.

Кабінет був маленький, в ньому стояли книжкові шафи, письмовий стіл, картотека і проекційний апарат. Вузьке віконце дозволяло побачити довгі ряди таких же вузьких віконць. У стіну проти письмового столу був вмонтований телевізійний екран розміром метр двадцять на метр двадцять. У міс Болц це був перший в житті кабінет, і вона вместилася за письмовим столом, відчуваючи, як несхвально супляться похмурі мишасті стіни, відчуваючи самотність, смиренність і чималий страх.

Задзвонив телефон. Вона почала відчайдушно розшукувати його, виявила на пульті в заглибині письмового столу, але до цього часу дзвінки припинилися. Вона оглянула весь письмовий стіл і знайшла інший пульт з дисками налаштувань телевізора. Усього було чотири диски, і на кожному - цифри від нуля до дев'яти. Вона підрахувала, що число можливих каналів складає 9999. Вона випробувала кілька номерів, але екран був пустим, і тільки канал 0001 відгукнувся оголошенням: "ЗАНЯТТЯ ПОЧИНАЮТЬСЯ В ПОНЕДІЛОК, 9 ВЕРЕСНЯ, ЗАРАЗ ПРОВОДИТЬСЯ РЕЄСТРАЦІЯ. ЯКЩО ХОЧЕТЕ БУТИ ДОПУЩЕНИМИ ДО ЗАНЯТЬ І ОТРИМАТИ ДОКУМЕНТИ ПРО ЗАКІНЧЕННЯ КУРСУ, ЗАРЕЄСТРУЙТЕСЯ".

У двері постукали. Увійшов добродушний на вигляд, сивуватий чоловік років за п'ятдесят; він представився: "Джим Паргрін, головний інженер". Паргрін присів на краєчок письмового стола і широко посміхнувся.

- Я вже боявся, що ви заблукали. Я дзвонив, а мені ніхто не відповів.

- Поки я знайшла телефон, ви повісили трубку, - пояснила міс Болц.

Він посміхнувся, потім став серйозний.

- Значить, ви з Марса. А чи знаєте ви, на що напросилися?

- Вас прислали залякувати мене?

- Мене ніхто ніколи не лякається, якщо не брати до уваги молоденьких інженерів. Просто я подумав ... годі, не важливо. Ходімо в вашу студію, я вам поясню що до чого.

Ряди кабінетів швидко залишилися позаду, і в кожному кабінеті було широке засклеєне вікно, що виходило в коридор. Міс Болц все це нагадало марсіанський акваріум, куди вона часом водила учнів, щоб показати їм дивовижне морське життя Землі.

Паргрін відімкнув двері і вручив міс Болц ключ.

- Шість - чотири - три - дев'ять. Від кабінету далекувато, але хоча б на одному поверсі.

Перед вузькою дошкою розкарячився потворний чорний письмовий стіл на товстих металевих ніжках. З протилежної стіни витріщалася вниз камера, а

поруч з нею був контрольний екран. Паргрін відкрив пульт управління, і раптовий спалах світла засліпив міс Болц.

- Ви викладаєте англійську, тому вони вважають, що спеціальне обладнання вам не потрібне, - сказав Паргрін. - Бачите ці кнопки? Перша дає огляд столу, дошки і підлоги ген до тієї лінії. Друга - великий план столу. Третя - великий план дошки.

- Не розумію.

Він торкнувся іншого вимикача.

- Дивіться.

Контрольний екран засвітився, наче ожив. Міс Болц опинилася обличчям до нього - обличчям до кремезної жінки середнього віку - і подумала, що екран безжально стирає її. Сукня, придбана напередодні після довгих вагань і за надто велику ціну, стала непривабливою кольоровою плямою.

- Спробуйте другу, - порадив Паргрін.

Вона сіла за стіл і натиснула другу кнопку. Камера сіпнулася, міс Болц побачила себе великим планом і здригнулася. Третій кадр - міс Болц біля дошки - був не кращим.

Паргрін вимкнув камеру і закрив пульт управління.

- Ось тут, біля дверей, табельна кнопка, - сказав він. - Якщо ви не натиснули її до чверті на одинадцять, ваш урок автоматично скасовується. І ще: щойно скінчиться ваш урок, о чверті на дванадцять, треба відразу піти, щоб черговий учитель приготувався до наступного уроку - він починається об одинадцятій тридцять. Щоправда, вважається хорошим тоном стерти з дошки і прибрати на столі. Крейда в ящику стола. Все зрозуміло?

- Здається, так, - відповіла міс Болц. - Неясно тільки, як я повинна викладати англійську письмову і усну, не чуючи, як учні говорять, і не бачачи, що вони пишуть.

Поки вони йшли зі студії, він мовчав.

- Я розумію ваше здивування, - сказав він, коли вони повернулися в її кабінет. - Коли я був дитиною, все було інакше. Телевізор я дивився, коли мені дозволяли батьки, а в школу ходив разом з іншими дітьми. Але тепер все змінилося і, мабуть, на краще. Зрештою, важливі чини кажуть, що нинішня система більш доцільна. Як би там не було, бажаю великої удачі.

Вона знову всілася за письмовим столом і задумливо розкрила "Техніку і прийоми теленавчання".

У понеділок вранці, в п'ять хвилин на одинадцять, міс Болц натискала на табельну кнопку в своїй студії. За це вона була винагороджена світлом білої лампочки над контрольним екраном. Міс Болц сіла за письмовий стіл, натиснула на кнопку номер два і склала руки в очікуванні. Рівно о чверть на одинадцять білий вогник змінився червоним, і з контрольного екрану невдоволено глянуло її обличчя.

- Доброго ранку, - сказала вона. - Починаємо урок англійської мови для десятого класу. Я міс Болц.

Вона вирішила присвятити перший урок знайомству з учнями. Нехай їй не судилося познайомитися з тисячами учнів, зате вони дізнаються про неї хоч щось. Цього вже вона у них не відніме. Вона розповіла про роки роботи на Марсі, про те, як учні приходили в школу юрбою, пояснила, що в одному класі

займалося чоловік двадцять - двадцять п'ять, не так, як тут, - сорок тисяч осіб сидять перед сорока тисячами телевізорів. Описала зміни, згадавши, що школярі, виходячи пограти за межі захисного купола, завжди надягають респіратори. Розповіла про екскурсії, під час яких клас, а іноді і вся школа, вивчав рослинність Марса, його мінерали, його ґрунт. Вона навела кілька питань про Землю, що їх найчастіше ставлять марсіанські школярі.

Нестерпно повільно повзли хвилини. Міс Болц здавалося, ніби вона полонянка немиготливого ока камери, її зображення на контрольному екрані мало змучений і переляканий вигляд. Вона не підозрювала, що урок може стати такою непосильною працею.

Кінець години прийшов як смертна агонія. Міс Болц слабо посміхнулася, і з контрольного екрану її зображення витиснуло огидну пародію на посмішку.

- До завтра, - сказала міс Болц. - На все добре.

Червоне світло змінилося на біле. Міс Болц з тремтінням кинула останній погляд на камеру і втекла. Вона розгублено сиділа за письмовим столом у себе в кабінеті і намагалася стримати сльози, коли до неї зазирнув Джим Паргрін .

- Що трапалося? - запитав він.

- Просто я шкодую, що не залишилася на Марсі.

- Чого це ви? Початок чудовий.

- Не думаю.

- А я думаю. - Він посміхнувся. - Сьогодні на останніх десяти хвилинах ми заміряли пробний Тендекз. Іноді це робиться для нових вчителів. Більшість учнів починає заняття за своєю програмою, але якщо вчитель слабкий, учні швидко переключаються на що-небудь інше. Отож, ми влаштовуємо перевірку в кінці першого уроку - дивимося, як справи у нового вчителя. Вілбінс попрохав заміряти вам Тендекз й сам простежив за цією процедурою. Здається, він був роздратований. - Паргрін лукаво посміхнувся. - Показник трохи нижчий за сто, тобто, практично ідеальний.

Він вийшов, перш ніж міс Болц встигла подякувати, а коли вона знову схилила голову над письмовим столом, смуток чарівним чином розсіявся. Міс Болц натхненно поринула в переробку програми англійської мови для десятих класів. "Рекомендовані п'єси, - стояло в плані. - «Не можна одружуватися зі слонихою» Г.Н.Варга . Чудовий фарс ... "Міс Болц рішуче перекреслила цей абзац і записала на полях:" В. Шекспір. Венеціанський купець ". Захоплюючий роман Персівала Олівера про Старий Захід "Ковдри в сідлі і шестиствольні пістолети" вона замінила "Повістю про два міста" Діккенса. Розділу, присвяченого поезії, міс Болц взагалі не знайшла, і довелося створювати його самостійно. Її перо безжально пошматувало план, але міс Болц не відчувала докорів сумління. Хіба в довіднику не було вказано, що самостійність вчителя гідна похвали?

Наступного ранку, прямуючи коридором в студію, вона більше не хвилювалася. Недружні простори будівлі і сумовита самотність кабінету так пригнічувати, що міс Болц почала готуватися до уроків у себе вдома. До середини третього тижня вона знайшла шлях на десятій поверх, де, як було зазначено в довіднику, знаходився кафетерій. У черзі біля роздаткового автомата, в мовчазному оточенні молодих вчителів і вчительок міс Болц відчувала себе просто-таки доісторичною старожитністю.

Коли вона попрямувала до столика, хтось помахав їй рукою. Джим Паргрін встав, взяв у неї з рук тацю. Молодший незнайомец висунув їй стілець. Після довгих годин самотності міс Болц просто захлиналася від несподіваної уваги до себе.

- Це мій племінник, - сказав Паргрін. - Лайл Стюарт. Він викладає фізику. Міс Болц - вчителька з Марса.

Молодий чоловік був смаглявий, гарний, охоче посміхався. Міс Болц сказала, що рада знайомству з ним, і анітрохи не покривила душею.

- Та ви перший учитель, з ким я хоч словом перемовилася! - вигукнула вона.

- Як правило, ми уникаємо один одного, - погодився Лайл Стюарт. - В нашій професії, самі розумієте, виживають найбільш пристосовані.

- Але, здавалося б, краще об'єднатися ...

Стюарт похитав головою.

- Припустимо, ви придумали щось сильнодіюче. У вас високий Тендекз, це відомо іншим вчителям. Ось вони і дивляться ваші уроки і, якщо можуть, крадуть у вас знахідки. Ви, в свою чергу, дивіться їх уроки, щоб скористатися їхніми знахідками, і помічаєте, що вони застосовують вашу техніку. Вам, природно, це не подобається. Серед наших вчителів справа доходить до бійок, судових процесів і злісних інтриг. У кращому випадку, ми один з одним не розмовляємо.

- Як вам тут подобається? - запитав Паргрін у міс Болц.

- Сумую за учнями, - відповіла вона. - Мене турбує, що я з ними не знайома і не можу стежити за їхніми успіхами.

- Не намагайтеся домішувати сюди абстрактні поняття на кшталт успіхів, - з гіркотою сказав Стюарт.- Теорія нового навчання дивиться на справу так: ми піддаємо учня впливу якогось матеріалу з потрібного предмету. Вплив має місце в учня вдома, тобто в найбільш природному для нього середовищі. Учень засвоїть стільки, скільки дозволять його індивідуальні здібності, а більшого ми не маємо права чекати.

- Дитина позбавлена почуття тріумфу - у неї немає стимулу до навчання, - заперечила міс Болц.

- При новому навчанні те й інше неважливо. Ми всіляко прищеплюємо навички, які зробили рекламу настільки важливим фактором нашої економіки. Залучити увагу людини, змусити її купувати проти своєї волі. Або залучити увагу учня, змусити його вчитися, хоче він того чи ні.

- Але ж учні не отримують суспільних навичок!

Стюарт знизив плечима.

- Зате в нашій школі не виникає проблеми дисципліни. Не треба стежити за позашкільною діяльністю учнів. Я вас не переконав?

- Звичайно, ні!

- Нехай це залишиться вашою таємницею. І, між нами, скажу вам, який фактор є вирішальним у філософії нового навчання. Гроші. Замість того щоб вкладати купу грошей в землі і будівлі, замість того щоб утримувати тисячі шкіл, ми будуємо одну телестудію. Ще один сумаекономиться за рахунок заробітної плати вчителя: один вчитель припадає не на двадцять-тридцять учнів, а на багато тисяч. Обдаровані діти будуть вчитися, яким би кепським не

було навчання, а це все, що потрібно нашій цивілізації: жменька обдарованих людей, які створять безліч обдарованих машин. – Він відсунув свій стілець. – Приємно було познайомитися з вами, міс Болц. Можливо, ми станемо друзями. Ви викладаєте англійську, я - фізику, навряд чи ми будемо обкрадати один одного. А зараз мені треба йти вигадувати нові трюки. Мій Тендекз стрибнув вниз.

Міс Болц задумливо дивилася йому вслід.

- У нього надто стомлений вигляд.
- У вчителів здебільшого не такі контракти, як у вас, - пояснив Паргрін. - Їх можна звільнити в будь-яку хвилину. Після цього навчального року Лайл хоче перейти в промисловість, а якщо його звільнять, йому нелегко буде знайти роботу.

- Він відмовляється від професії вчителя? Яка ганьба!
- Це безперспективна професія.
- У хорошого вчителя завжди є перспективи.

Паргрін похитав головою.

- Центральний округ вже дає експериментальні уроки, записані на кіноплівку. Найміть хорошого вчителя, відзніміть рік його роботи - і більше не треба ніяких вчителів. Ні, викладання позбавлене майбутнього. Вам повідомили ваш показник Тендекз?

- Та ні. А повинні були?
- Відомості надходять раз на два тижні. Вчора розсилали чергові.
- Я нічого не отримала.

Він тихенько вилаявся і примирливо подивився на міс Болц.

- Містер Уілбінс буває підступний, якщо йому потрібно. Ймовірно, хоче застати вас зненацька.

- Боюся, що я нічого не тямлю в цих показниках.
- У них немає нічого складного. Раз на два тижні ми робимо для кожного вчителя вибірку тисячі його учнів. Якщо всі дивляться потрібний урок, Тендекз вчителя дорівнює ста. Якщо дивиться тільки половина, Тендекз - п'ятдесят. У хорошого вчителя Тендекз якраз і становить п'ятдесят. Якщо Тендекз падає нижче двадцяти, вчителя звільняють. За непридатністю.

- Отже, діти можуть не дивитися урок, якщо не хочуть?
- Батьки зобов'язані придбати телевізор, - відповів Паргрін.
- Вони повинні стежити, щоб дитина проводила класні години перед телевізором - це називається "стежити за відвідуваністю"; але вони не відповідають за те, що саме дивиться дитина. Інакше довелось б стежити за дитиною щохвилини, а суди вважають, що це безглуздо. Так ось, учні сидять біля телевізорів, і телевізори включені, але якщо їм не подобається ваш урок, вони можуть переключитися на що-небудь інше. Тепер ви бачите, як важливо для вчителя, щоб його уроки були цікавими.

- Розумію. А який у мене Тендекз?

Він відвернувся.

- Нуль.
- Ви хочете сказати ... ніхто не дивиться? А я ж думала, що все роблю правильно.

- Мабуть, у перший день ви зробили щось таке, чим вони захопилися. Може, це їм з тих пір приїлося. Таке буває. А ви дивилися уроки інших учителів?

- Та ні ж! Я така зайнята, що мені це й на думку не спало.

- Можливо, Лайл що-небудь придумає. Я просив його зайти до вас в кабінет перед двогодинним уроком. А потім ... що ж, подивимося.

Лайл Стюарт розклав на письмовому столі якісь папери, і міс Болц схилилася над ними.

- Ось показники Тендекз, - сказав він. - Вам теж належить екземпляр.

Міс Болц пробігла очима список прізвищ і знайшла своє. Болц Мілдред.

Англійська, десятий клас. Час - 10:15. Канал 6439. Нуль. Середній річний показник - нуль.

- Йдеться про те, що вам треба зважитися на якісь трюки, - продовжував

Стюарт. - О другій годині розпочнеться урок Марджорі Мак-Міллан. Вона викладає англійську для одинадцятого класу, у неї Тендекз шістдесят чотири. Це дуже багато. Погляньмо, як вона цього досягає.

Він встановив диски в потрібному положенні.

Рівно о другій годині з'явилася Марджорі Мак-Міллан, і спочатку міс Болц з жахом запідозрила, що та роздягається. Туфлі та панчохи Марджорі Мак-Міллан були акуратно скинуті на підлогу. Вона як раз розстібала блузку. Марджорі Мак-Міллан глянула прямо в об'єктив.

- Що ви тут робите, кішечки і котики? - промурчала вона. - А мені ж здавалося, що я одна.

Це була ошатна блондинка, красива вульгарною вродою. Її одяг виставляв напоказ запаморочливі форми. Марджорі Мак-Міллан посміхнулася, похитала головою і навшпиньки позадкувала.

- Ну гаразд, раз вже я серед друзів...

Блузки не стало. За нею надійшла черга спідниці. Марджорі Мак-Міллан постала в спокусливо легкому костюмі, що складався з самих трусиків і ліфчика. Камера чудово передавала його золотисто-червону гаму. Марджорі Мак-Міллан пройшлася в танці і мимохідь натиснула кнопку великого плану дошки.

- Пора братися за роботу, дорогі кішечки і котики, - сказала вона.

- Ось це називається "речення". - Вона вимовляла фразу вголос, поки виписувала її на дошці. - Людина ... йшла ... вулицею. "Йшла вулицею" - це те, що робила людина. Це називається "присудок". Смішне слово, чи не так? Ви все зрозуміли?

Уражена міс Болц обурено вигукнула:

- Англійська для одинадцятого класу?

- Вчора ми з вами проходили дієслово, - говорила Марджорі Мак-Міллан. -

Пам'ятаєте? Б'юся об заклад, що ви неуважно слухали. Б'юся об заклад, що ви і зараз слухаєте неуважно. Міс Болц ахнула. Ліфчик на Марджорі раптом розстібнувся. Його кінчики вільно затріпотіли, і міс Мак-Міллан підхопила його вже на льоту.

- Цього разу мало не впав, - зауважила вона. - Можливо, днямивпаде. Ви ж не хочете це пропустити, еге ж? Тож слідкуйте уважно. А тепер займемося цим бридким присудком.

Міс Болц тихо промовила:

- Вам не здається, що для мене все це неприйнятно?

Стюарт вимкнув зображення.

- У неї високий показник недовго протримається, - сказав він. - Щойно її учні зрозуміють, що ця штука ніколи не опуститься ... Давайте-но краще подивимося ось це. Англійська для десятого класу. Чоловік. Тендекз сорок п'ять.

Учитель був молодим, порівняно гарним і, безперечно, вмів. Він балансував крейдою на носі. Він жонглював ластиками. Він пародіював знаменитостей. Він читав вголос сучасну класику - "Ковдри в сідлі і шестиствольні пістолети", і не просто читав, а відтворював дію, відповзав за письмовий стіл і тицяв звідти в камеру уявним шестиствольним пістолетом. Видовище справляло враження.

- Діти будуть його любити, - зауважив Стюарт. - Цей вчитель протримається. Подивимося, чи немає чогось ще.

Була вчителька історії - статечна жінка, обдарована неабияким талантом художника. Вона з вражаючою легкістю малювала шаржі і карикатури, пов'язуючи їх веселою бесідою.

Був учитель економіки - він показував фокуси з картами і монетами.

Були дві молоді жінки, які явно наслідували Марджорі Мак-Міллан, але робили все не так відверто. Їх показники були тому набагато нижчими.

- Досить, тепер ви маєте уявлення про те, яке перед вами завдання, - сказав Стюарт.

- Якщо вчитель вміє тільки навчати, він опиняється в страшно невідгідному становищі, - задумливо підсумувала міс Болц. - Ці вчителі просто актори. Вони не навчають, а тільки потішають.

- Вони зобов'язані висвітлювати свій предмет в рамках програми. Якщо учні дивляться телевизор, вони не можуть не засвоїти бодай щось.

На безплідному, негостинному Марсі міс Болц двадцять п'ять років мріяла про Землю. Мріяла пройтися босоніж по зеленій траві, і щоб навколо були зелені дерева і чагарник, а над головою замість нерозрізненої прозорості атмосферного купола - бездонне блакитне небо. У сумній марсіанській пустелі міс Болц мріяла про бурхливі хвилі океану, що здіймаються до самісінького горизонту.

І ось вона знову на Землі, живе в безкрайньому міському комплексі Східних США. На крихітні парки зазіхають вулиці й будинки. Блакитного неба майже не видно через повітряний рух. Океан вона бачила мигцем разів зо два, з вікна аеротаксі.

Але десь же залишилися зелені поля, озера, річки і океан - тільки вируши туди! А міс Болц все працювала. Зітхала над матеріалами, готуючись до уроків. Годинами записувала й переписувала приклади, годинами детально репетирувала, знов і знов повторювала годинний урок, перш ніж віддати його на поталу жадібному окові камери.

І ніхто на неї не дивився. Упродовж перших же двох тижнів вона втрачала учнів десятками, сотнями, тисячами, і, врешті, не залишилося жодного. Міс Болц знизала плечима, прогнала думки про своє приниження і взялася за "Венеціанського купця". Джим Паргрін допоміг їй, давши

можливість продемонструвати чудові фільми про Венецію і різні екранізації п'єси.

Міс Болц сумно промовила:

- Ну чи не образливо показувати такі прекрасні стрічки, коли їх ніхто не дивиться?

- Я дивлюся, - заперечив Паргрін. - Із задоволенням.

Його добрі очі засмутили міс Болц, пригадавши давнє - красивого юнака, який проводжав її на Марс, дивився на неї таким же поглядом і обіцяв приїхати, щойно закінчить політехнічний коледж. Він поцілував її на прощання, а потім вона дізналася, що він загинув в безглуздій катастрофі.

Довгі роки пролягли між двома ніжними поглядами, але міс Мілдред Болц не мислила, що ці роки пройшли даремно. Вона ніколи не вважала працю вчителя невдячною, поки не виявилася в тісній кімнаті під вікном камери.

Коли розсилалися чергові показники Тендекз, їй зателефонував Паргрін.

- Ви отримали примірник?

- Ні.

- Я знайду і пришлю вам.

Так він і зробив, але міс Болц і без того знала, що показник у Болц Мілдред - англійська, десятий і так далі - нуль.

Вона перерила бібліотеки в пошуках книг з техніки теленавчання. Книги рясніли прикладами тем, вигідних для наочного викладу, але майже не допомагали викладати англійську для десятого класу.

Міс Болц звернулася до педагогічних журналів і дослідила таємниці нового навчання. Вона прочитала про те, що особистість священна, і про право учня здобувати освіту вдома, не відволікаючись на суспільні обов'язки. Прочитала про психологічну небезпеку конкуренції серед вчителів і про шкоду штучних критеріїв; про збитки від застарілого групового методу навчання та його зловісну роль в зростанні дитячої злочинності.

Паргрін приніс нові показники Тендекз. Міс Болц вимучено посміхнулася.

- Знову нуль?

- Ну, не зовсім.

Вона витріщилася на папір, кліпнула, знову витріщилася. Показник був 0,1 - одна десята відсотка. Затамувавши подих, міс Болц провела подумки деякі арифметичні дії. У неї є один учень! В ту мить вона б відмовилася від майбутньої пенсії, аби познайомитися з цим вірним підлітком.

- Як на вашу думку, що тепер буде? - запитала вона.

- З вашим контрактом жартувати не варто. Вілбінс ані кроку не зробить, поки не буде впевнений, що справа очевидна.

- Так чи інакше, приємно усвідомлювати, що в мене є учень. Як ви гадаєте, можливо, він не один?

- А чому ви не запропонуєте їм написати? Листи учнів знадобляться вам на суді як докази.

- Мене не цікавлять докази, - відповіла вона, - але я попрошу, щоб мені написали. Дякую.

- Міс ... а-е ... Мілдред ...

- Так?

- Ні, нічого. Тобто, я хотів ... Ви б не погодилися завтра пообідати зі мною?
- Охоче.

Цілий тиждень міс Болц не наважувалася попросити своїх учнів, щоб вони написали. Причину своїх коливань міс Болц розуміла дуже добре. Вона боялася не одержати відповіді.

Але ось настав ранок, коли вона скінчила викладати урок за хвилину до дзвінка, склала руки і натягнуто посміхнулася камері.

- Я хочу попросити вас про одну послугу. Нехай кожен напише мені листа. Розкажіть про себе. Розкажіть, чи подобаються вам твори, які ми проходимо. Ви про мене все знаєте, а я нічого про вас не знаю. Будь ласка, напишіть мені.

Міс Болц отримала одинадцять листів. Благоговійно розкрила їх, з любов'ю перечитала і з відродженою вірою в себе стала пояснювати "Повість про два міста".

Вона показала листи Джиму Паргрину і, коли він закінчив читати, зауважила:

- Адже таких тисячі - здібні, палкі дітлахи, які були б раді вчитися, якби все це розважання не одурманило їх до пасивної байдужості.

- Уїлбінс не подавав голосу?

- Нітрохи.

- Він розпорядився, щоб наступний ваш Тендекз я складав не по тисячній, а по двотисячній вибірці. Я сказав, що для цього потрібне особливе розпорядження дирекції. Навряд чи він стане морочитися.

- Очевидно, він готується щось зробити.

- Боюся, що так, - сказав Паргрін. - По-справжньому час виробити свою лінію захисту. Вам потрібен буде адвокат.

- Не знаю, чи стану я захищатися. Я от думаю, що треба спробувати знайти приватні уроки.

- Врахуйте, що є приватні школи. Той, у кого є гроші, посилає туди своїх діточок. Той, у кого немає грошей, не може платити і вам.

- Все одно, як тільки у мене з'явиться вільний час, я відвідаю тих хлопців, які мені написали.

- У понеділок буде черговий Тендекз, - повідомив Паргрін. - Тоді-то, напевно, Уїлбінс дасть про себе знати.

У понеділок вранці її викликав Уїлбінс. Вона не бачила його з дня першого розмови, але в її пам'яті міцно закарбувалися сварливі манери і безглузда зовнішність заступника завідувача.

- Ви знаєте, що таке показник Тендекз? - запитав Уїлбінс.

Міс Болц знала, що він навмисне залишав її непоінформованою, і простодушно похитала головою. Вона не відчувала при цьому докорів сумління. Уїлбінс терпляче пояснив принцип і мету підрахунку.

- Якщо Тендекз такий важливий, як ви розповідаєте, - запитала міс Болц, - то чому вчителям не повідомляють, який у них показник?

- А їм повідомляють. Вони отримують екземпляр кожного зведення.

- Я нічого не отримувала.

- Це, ймовірно, випадковий недогляд - адже ви тут тільки перший семестр. Але ось у мене вони всі тут, окрім сьогоднішньої, яку принесуть, щойно вона буде готова. Прошу вас, можете ознайомитися.

Він перебрав всі зведення, педантично відшуковуючи її нулі. Дійшовши до показника 0,1, він зачекав.

- Ось бачите, міс Болц, з кожної тисячі ваш урок дивиться лише один учень. З таким поганим показником ми ще не зіштовхувалися. Я змушений просити вас піти добровільно, а в разі вашої відмови у мене не залишиться вибору ...

Він замовк на півслові, бо тут навшпиньки увійшла секретарка з новим зведенням Тендекзів.

- Ага. Спасибі. Так от. Болц Мілдред ...

Його палець смішно здригнувся. Вілбінс, здавалося, онімів. Міс Болц відшукала своє ім'я і повела пальцем униз по стовпчику, до показника. Там стояло двадцять сім.

- Як бачимо, я виправилася, - почувла вона власний голос. - У вас є ще щонебудь?

Вілбінс не відразу оговтався від потрясіння, а коли заговорив, його голос став помітно тоншим.

- Ні. Більше нічого.

Виходячи з приймальні, міс Болц мимоволі підслухала, як Вілбінс сердито простогнав в переговорний рупор:

- Паргріна. негайно покликати до мене Паргріна.

Паргрін чекав її в кафетерії.

- Сподіваюся, все закінчилося щасливо, - сказав він з удаваною недбалістю.

- Занадто благополучно.

Він відкусив мало не половину бутерброда і став зосереджено жувати.

- Навіщо ти це зробив, Джиме?

- Що саме?

- Підтасував мій Тендекз.

- Тендекз ніхто не підтасовує. Це неможливо. Запитай Вілбінса, якщо не віриш,

- відповів він і м'яко додав: - Як ти дізналася?

- Це єдино можливе пояснення, і даремно ти так зробив. У тебе можуть бути неприємності, але ж ти тільки відтягуєш неминуче. В наступному зведенні я знову опинюся на нулі.

- Неважливо. Рано чи пізно Вілбінс щонебудь зробить, але тепер він не діятиме зопалу.

Вони їли мовчки, поки не з'явився завідувач кафетерію і не повідомив про терміновий виклик до містера Вілбінса. Паргрін підморгнув міс Болц:

- Здається, я зараз отримаю велике задоволення. Ти будеш вдень у кабінеті?

Вона похитала головою:

- Піду відвідувати учнів.

- Значить, побачимося завтра.

Міс Болц задумливо подивилася йому вслід. Вона щиро сподівалася, що не накликала на нього біду.

На даху, на посадковому майданчику, міс Болц попросила, щоб їй викликали аеротаксі. Очікуючи, вона вийняла з сумки та перечитала листа.

"Мене звать Деррел Вілсон. Мені шістнадцять років, майже весь свій час я проводжу вдома, тому що я захворів на поліомієліт і тепер частково паралізований. Я люблю ваші уроки. Чи можна нам пройти ще якісь п'єси Шекспіра? "

- Ваша машина, мем.

- Дякую. - Міс Болц поклала лист в сумочку і швидко піднялася по драбинці в таксі.

Джим Паргрін скуйовдив собі волосся і потупився на міс Болц. - Чекай, чекай. Як ти кажеш? Класна кімната?

- У мене є дев'ять учнів, які будуть приходити сюди щодня, як у школу. Треба ж їх десь посадити?

Паргрін тихенько клацнув язиком.

- Вілбінса кров залле!

- Заняття по телебаченню віднімають у мене п'ять годин на тиждень, і робота спланована на весь рік. Хто стане заперечувати, якщо у вільний час я буду вести групу обраних учнів? Їм це потрібно, - пояснила міс Болц.

Діти були чудові, талановиті, але вони хотіли ставити запитання, вчитися, висловлювати свої думки і почуття, бачити співчутливе ставлення до своїх труднощів. Вони відчайдушно потребували один одного.

Десятки, сотні тисяч обдарованих дітей задихалися інтелектуально і морально в безплідній самоті телевізійних уроків.

- Чого Вілбінс не знає, про те не тривожиться, - відповів Паргрін. - В усякому разі, я на це сподіваюся. Але ... класна кімната? У всьому будинку немає нічого схожого. Тобі б не підійшла велика студія? Скло можна завісити портьєрою, щоб ніхто тебе не турбував. А в який час у твого класу будуть заняття?

- Цілий день. З дев'ятої до третьої. Вони будуть приносити з собою сніданок.

- Стривай! Не забувай, що у тебе є і телевізійні уроки. Навіть якщо їх ніхто не дивиться ...

- Я не забуваю. За цей час мої учні будуть готувати завдання. От якби можна було влаштувати, щоб я давала телевізійний урок з великою студії ...

- Це можна. Я влаштую.

- Чудово! Не знаю, як тобі дякувати.

Він знизив плечима і лукаво відвів очі.

Троє учнів приїхали в інвалідних кріслах. Елла - гарненька тямуща дівчинка - народилася безногою і, хоча наука забезпечила її протезами, вважала за краще обходитися без них. Деррел і Чарльз були жертвами поліомієліту. Шарон була сліпою. Телевізійні фокусники не могли її потішити, зате вона з захопленням виразом обличчя ловила кожне слово міс Болц. За рівнем розвитку ці учні значно перевершували все класи, які коли-небудь вела міс Болц. Вона відчувала смиренність і чималу тривогу, але тривога розсіялася першого ж ранку, щойно міс Болц побачила сяючі обличчя та привітала своїх учнів з поверненням до старого навчання.

У неї були два спільники. Джим Паргрін особисто займався технічною стороною телевізійної години і з радістю показував у кадрі весь клас. Лайл Стюарт, що не встояв перед спокусою попрацювати з живими учнями, щодня вділяв їм дві години, викладаючи фізику і математику. Міс Болц твердо встановила програму власних уроків. Історія, англійська, література і суспільні науки. Надалі, якщо клас не розпадеться, вона введе урок іноземної мови. Ця

середа була в неї найщасливішим днем з тих пір, як вона повернулася на Землю.

У четвер кур'єр приніс їй казенний на вигляд конверт. Всередині виявилось попередження про звільнення.

- Я вже чув, - озвався Джим Паргрін, якому вона подзвонила. - Коли буде розбір справи?

- У найближчий вівторок.

- Все сходиться. Вілбінс домігся дозволу дирекції на позачерговий Тендекз. Навіть запросив стороннього інженера простежити за цією справою, а для більшої впевненості зробив вибірку з двох тисяч учнів. Тобі потрібен адвокат. Чи є в тебе свій?

- Ні. На Землі я майже нікого не знаю. - Міс Болц зітхнула. Вона так надихнулася першим днем справжнього викладання, що грубе зіткнення з дійсністю її прибило. - Боюся, що адвокат вартує чималих грошей, а гроші мені самій знадобляться.

- Така дрібниця, як розбір звільнення в дирекції, коштує недорого. Довір це мені - я знайду адвоката.

Вона хотіла заперечити, та в неї не було часу. Учні чекали.

В суботу вона обідала з Бернардом Воллесом - адвокатом, якого порекомендував Джим Паргрін. Це був маленький літній чоловік з проникливими сірими очима, що колючо зблискували з-під прикритих повік. За обідом він без натиску розпитував її про всяку всячину, а коли вони відсунули тарілки з солодким, відкинувся на спинку стільця, покрутив зв'язку ключів на пальці й посміхнувся.

- Серед моїх знайомих найславетніші люди були вчителями, - сказав він. - Я думав, таких більше немає. Навряд чи ви розумієте, що ваше плем'я згасає.

- На Марсі багато прекрасних вчителів, - заперечила міс Болц.

- Звичайно. Колоністи відносяться до освіти абсолютно по-іншому. Брати з нас приклад - все одно що накласти на себе руки. Часом я думаю, що, можливо, ми тут, на Землі, здійснюємо самогубство. Це нове навчання дає результати, які вам, напевно, невідомі. Найгірший з них - те, що діти не отримують освіти. В установах доводиться навчати нових службовців від самих азів. Це позначилося і на уряді. Чого можна чекати від виборчої кампанії, якщо переважна більшість виборців привчилося засвоювати інформацію в мінімальних дозах і у вигляді підсолоджених пігулок? Тому я радий, що буду працювати над такою справою. Про гонорар не турбуйтеся. Я нічого не візьму.

- Ви дуже добрі, - прошепотіла міс Болц. - Але допомога одній-єдиній засмиканій вчительці мало що змінить.

- Я не обіцяю виграти вашу справу, - тверезо зауважив Воллес. - У Вілбінса на руках всі козири. Він відразу ж викладе їх на стіл, а ви повинні ховати свої карти, тому що для вас найкраща лінія захисту - показати, яка нісенітниця це нове навчання, а цього якраз і не можна робити. Ми не сміємо боротися з новим навчанням. Ним дорожить дирекція, вона не раз успішно захищала його в суді. Якщо нам судилося виграти справу, ми виграємо на умовах противника.

- Виходить, справа безнадійна?

- Відверто кажучи, вона важка. - Воллес вийняв з кишені старовинний золотий годинник і засік час. - Відверто кажучи, я ще не знаю, як за нього взятися. Я ж

казав, що все старші карти у Вілбінса, і з чого б я не пішов, він б'є козирем. Але я помізкую й, можливо, знайду один-два сюрпризи. Ви займайтеся уроками, а клопотатися дозвольте мені.

Коли міс Болц пішла, він замовив ще чашку кави, став повільно потягувати запашний напій і хвилюватися.

У понеділок вранці міс Болц був піднесений сюрприз зовсім з іншого боку: в кабінеті її очікували три хлопчики і чотири дівчинки, які попросили дозволу вступити до неї в клас. Вони бачили урок по телевізору, і їм здалося, що в класі цікаво. Міс Болц була задоволена, але сповнена сумнівів. Лише один хлопчик офіційно значився її учнем. Вона записала прізвища інших і відправила їх по домівках. Своєму ж учневі дозволила залишитися.

Це був незграбний п'ятнадцятирічний підліток, на вигляд кмітливий, але від його відчуженої замкнутості міс Болц стало недобре. Звали його Ренді Дуб. ("Дурне ім'я, але я притерпівся", - пробурмотів він.) Міс Болц навела цитату з Шекспіра щодо імен, і Ренді в подиві роззявив рот.

Перший намір міс Болц - відіслати його додому разом з іншими. Один такий нікчемник здатний розкласти весь клас. Зупинила її думка про те, що саме так і вчинила б та, інша вчителька англійської мови - вкрадлива кішечка, блискучий зразок нового навчання. Відіслала б його додому. Веліла б дивитися уроки по телевізору в священній самоті природного середовища, де він не бешкетуватиме і де, між іншим, ніколи не навчиться уживатися з людьми.

Вона сказала собі: "Я не вчителька, а самозванка, якщо не можу встановити в класі дисципліну".

Хлопчик неспокійно переступав з ноги на ногу під прискіпливим поглядом міс Болц. Він був вищим за неї на цілий фут, але покірно дивився повз і, здавалося, вважав, що гола стіна - надзвичайно цікаве видовище.

Зсутулений, він поплентався за міс Болц до класної кімнати, де сів за найдальшу парту і миттєво застиг в мовчазній нерухомості на межі з трансом. Інші намагалися втягнути його в розмову, але він не піддавався. Коли б не глянула на нього міс Болц, його очі були прикуті до неї. Врешті-решт вона зрозуміла: він ходить до школи, але все ще дивиться урок ніби по телевізору. Телевізійна година пройшла добре. Всією групою обговорювали "Повість про два міста", і міс Болц тільки дивувалася, які розумники це юнацтво.

Об одинадцятій п'ятнадцять загасло червоне світло. Джим Паргрін помахав на прощання рукою, міс Болц теж помахала у відповідь і перейшла до уроку історії.

Вона попорпалася в пам'яті, намагаючись відшукати спосіб витягти Ренді Дуба з телевізійного панцира. Коли міс Болц підняла голову, учні пильно дивилися на двері, що безшумно відчинилися. Хтось сухо запитав:

- Що тут відбувається?

Це був Роджер Вілбінс.

Він зняв окуляри, знову надів.

- Ну-ну! - сказав він, нервово смикаючи вусами. - Прошу пояснити, що все це означає.

Ніхто не відповідав. Міс Болц, ретельно підготувала пояснення на випадок, якщо доведеться виправдовувати свої незаконні уроки, але Вілбінс з'явився так несподівано, що вона втратила дар мови.

- Міс Болц! - Кілька разів він беззвучно відкривав і закривав рот, підшукуючи потрібні слова. - Я надивився на вчителів, які викидають ідіотські номери, але подібного ідіотизму жодного разу в житті не бачив. Радий отримати ще одне підтвердження вашої безнадійної некомпетентності. Мало того, що ви кричите бездарна вчителька, ви ще й страждаєте на розумовий розлад. Жодна доросла людина при здоровому глузді не зібрала б такий ... такий ...

Він зам'явся. Раптово Ренді Дуб вийшов зі свого трансю. Одним стрибком він опинився перед Вілбінсом і прогарчав:

- Візьміть назад свої слова!

Вілбінс зміряв його холодним поглядом.

- По домівках! Негайно! - Він обвів поглядом весь клас. - Всі ви! За домівках! Негайно!

- Ви нас не змусите, - сказав Ренді.

Вілбінс відповів з недосяжної висоти свого посадового становища:

- А всякі юні злочинці ...

Ренді люто трусонув його за плечі. Окуляри Вілбінса описали в повітрі довгу дугу і розбилися вщент. Він вирвався, дав здачі. Удар у відповідь Ренді був нищівним. Завідувач навчальною частиною відлетів до порт'єри і м'яко зісковзнув на підлогу, а розбите скло висипалося в коридор.

Над Вілбінсом схилилася міс Болц. Ренді тинявся поблизу, повний переляком і каяттям.

- Дуже шкодую, міс Болц, - пробелькотів він.

- Не сумніваюся, - відповіла вона. - Але поки що ... мені здається, тобі краще піти додому.

Врешті Вілбінса повели. На превеликий подив міс Болц, він більше нічого не сказав; але, виходячи з класу, метнув у неї такий погляд, що подальші переговори були зайвими.

Джим Паргрін привів робочого - вставити нове скло.

- Дуже шкода, - зауважив він. - Гірше Вілбінс до тебе не почне ставитися, тому що гірше нікуди, але тепер на розборі він буде тиснути на твій клас.

- Чи не відправити їх по домівках? - стурбовано запитала вона.

- Годі! Адже це означає здатися, чи не так? Продовжуй урок, ми тобі не завадимо.

Міс Болц повернулася до письмового столу і розкрила свій блокнот.

- Учора ми з вами вели мову про Олександра Великого ...

По один бік довгого вузького столу сиділи п'ятнадцять членів шкільної дирекції. Це були бізнесмени і спеціалісти, переважно люди похилого віку, всі важливі, дехто з них явно квапився.

По інший бік цього столу з одного краю сиділа міс Болц з Бернардом Уоллесом. Інший край займали Роджер Вілбінс і знуджений інженер, який мав записати все, що відбувається, на магнітофон.

В кімнату впурхнув метушливий чоловік (Воллес упізнав в ньому директора), перекинувся кількома словами з Вілбінсом і вилетів.

- Більшість з них - чесні люди, - прошепотів Воллес. - Вони справедливі, і в них найкращі наміри. Це нам на руку. Біда в тому, що вони нічого не тямлять в освіті і давно вже забули своє дитинство.

Голова, який сидить в середині, закликав усіх до порядку. Він строго подивився на Воллеса.

- Тут у нас не суд, - заявив він. - Це всього лише розбір справи з метою отримати інформацію, необхідну дирекції, щоб винести правильне рішення. Ми не збираємося порушувати правові питання.

- Він сам адвокат, - шепнув Воллес, - до того ж хороший.

- Розпочинайте, Вілбінсе, - розпорядився голова.

Вілбінс встав. Під оком у нього був прекрасний синяк, і він насилу посміхнувся.

- Ми тут зібралися з приводу тої обставини, що у Мілдред Болц є контракт типу 79Б, виданий їй в 2022 році. Як ви пам'ятаєте, наш шкільний округ спочатку ввів такі контракти в період браку вчителів на Марсі, коли ...

Голова постукав по столу.

- Це все зрозуміло, Вілбінс. Ви хочете звільнити Мілдред Болц як непридатну. Пред'явіть докази її непридатності, послухаємо, що скаже про них міс Болц, і покінчимо з цією справою. Ми не збираємося засідати тут цілий день.

Вілбінс ввічливо вклонився.

- Зараз я роздам присутнім відомості про чотири регулярні показники Тендекса у Мілдред Болц і один позачерговий, на який недавно було отримано дозвіл дирекції.

Довкола зашаруділи паперами. Міс Болц глянула лише на позачерговий Тендекз, якого ще не бачила. Показник був 0,2 - дві десятих відсотка.

- Чотири з цих показників або нульові, або такі малі, що практично можна вважати їх нульовими, - сказав Вілбінс. - Показник же, дорівнює двадцяти семи відсоткам, - це особливий випадок.

Голова нахилився вперед.

- Чи не дивно, що показник так різко відхилився від середньої величини?

- У мене є підстави вважати, що цей показник обумовлений одним з двох: або піддробкою, або помилкою. Я змушений зізнатися, що не можу представити вагомих доказів.

Члени дирекції схвильовано зашепотіли. Голова повільно промовив:

- Мене щонайменше тисячу разів запевняли, що Тендекз непогрішимий. Будьте ласкаві пояснити, звідки у вас така окрема думка?

- Я волів би не пояснювати.

- У такому разі ми знехтуємо вашою приватною думкою.

- Насправді вона навіть не відноситься до справи. Навіть з урахуванням показника двадцять сім за дев'ять тижнів середній показник міс Болц трохи вищий п'яти.

Бернард Воллес сидів, відкинувшись на спинку стільця, одна рука у нього була в кишені, інша побрязкувала ключами.

- Ми не згодні, що показник двадцять сім не відноситься до справи, - заявив він.

Голова насупився.

- Можливо, ви дасте Вілбінсу закінчити своє повідомлення ...

- Охоче. Чого він чекає?

Вілбінс почервонів.

- Неможливо навіть уявити, щоб у вчителя, хоч трохи придатного до роботи, показник впав до нуля або до десятих відсотка. Наведу інше свідчення непридатності міс Болц: нехай буде відомо дирекції, що, не маючи на те дозволу, міс Болц зібрала в цій будівлі десяткох учнів і в одній зі студій намагалася навчати їх спільно впродовж цілого ранку і цілого дня.

Припинилося човгання підошов, похкання сигаретами, зневажливе нашіптування. Всі, як одна людина, здивовано поглянули на міс Болц. Вілбінс, насолодившись тишею, продовжував:

- Не буду пояснювати, як згубні наслідки такого застарілого підходу до навчання. Всім вам вони відомі. Якщо певні факти потребують підтвердження, я готовий надати довідку про матеріальний збиток, заподіяний будівлі під час одного з таких уроків, а також свідчення про тілесні ушкодження, завдані мені особисто якимсь юним хуліганом - підопічним міс Болц. На щастя, я викрив цю злочинну змову проти молоді нашого округу, перш ніж результати незаконного навчання стали невинними. Ясна річ, негайне звільнення міс Болц покладе справі кінець. У мене все, джентльмени.

Голова сказав:

- Мені просто не віриться, міс Болц. Чи не поясните ви дирекції, чому ...
- Зараз наша черга? - перервав його Бернард Воллес.

Голова завагався, окинув поглядом усіх, хто сидить за столом, чекаючи якихось пропозицій, і, не почувши їх, відповів:

- Давайте.
- Питання до вас, джентльмени: хто з вас здобув початкову або середню освіту в смертоносних умовах, щойно описаних Вілбінсом?

Підійміть, будь ласка, руки, тільки чесно. Вісім, десять, одинадцять. Одинадцять з п'ятнадцяти. Дякую вам. Чи приписують ці одинадцять джентльменів свій нинішній жалюгідний спосіб життя порочній методиці отриманої ними освіти?

Члени дирекції почали усміхатися.

- Тепер ви, Вілбінсе, - продовжував Воллес. - Ви міркуєте так, немов кожному відомі або повинні бути відомі згубні наслідки групового навчання. Самі ж ви - авторитет у цій галузі?

- Я, звичайно, знайомий з усіма зразковими працями і дослідженнями, - стримано відповів Вілбінс.

- Самі ви зазнали на собі такого навчання? Або викладали за таким методом?
- Безумовно, ні!

- У такому разі самі ви не авторитет. Про всі так звані згубні наслідки вам відомо лише те, що написав якийсь інший базікало.

- Містере Воллесе!

- Гаразд, залишмо. Чи правильне моє твердження по суті? Все, що ви знаєте ...

- Я завжди готовий прислухатися до думок визнаного авторитету в даній галузі.

- А в кого-небудь з визнаних авторитетів є досвід групового навчання?

- Якщо це видатні авторитети ...

Воллес grimнув кулаком по столу.

- Я не про те питаю, - кинув він. - Видатні серед кого? Я питаю, чи дійсно вони знають, про що пишуть. Ну-с?

- Боюся, що не можу сказати, на якій базі ґрунтуються їхні пошуки.
- Швидше за все, не на єдино гідній базі - знанні предмету. Якби я знайшов фахівця з багаторічним досвідом групового викладання, то чи повірили б ви цьому фахівцеві на слово щодо наслідків - згубні вони чи навпаки?
- Я завжди радий ознайомитися з роботою надійного авторитету, - сказав Вілбінс.
- А ви, джентльмени?
- Ми не фахівці в питаннях навчання, - за всіх відповів голова. - Ми волею-неволею покладаємося на авторитети.
- Чудово. Так ось перед вами міс Мілдред Болц, яка двадцять п'ять років вела групове навчання на Марсі і стала, ймовірно, найбільшим авторитетом західної півкулі в цьому питанні. Міс Болц, чи приносить групове навчання шкоду учням?
- Звичайно, ні, - відповіла міс Болц. - За двадцять п'ять років я не пам'ятаю жодного випадку, коли групові заняття не впливали б на учнів благотворно. З іншого боку, теленавчання ...

Вона замовкла, оскільки Воллес невічливо ткнув її ліктем в бік.

- Така ціна останньої частини виступу Вілбінса, - сказав Воллес. - Міс Болц - фахівець в області групового навчання. Ніхто з вас не володіє достатніми знаннями, щоб оскаржувати її судження в цій галузі. Якщо вона зібрала десяток учнів, отже, вона відповідає за свій вчинок. Більше того, особисто я вважаю, що шкільному округу корисно тримати в штаті вчителів фахівця з групового навчання. Вілбінс, мабуть, зі мною не згоден, але ви, панове члени дирекції, можливо, захочете обміркувати це питання. А тепер про ці безглузді показники.

- Показники Тендекса зовсім не безглузді, - холодно заперечив Вілбінс.
- Я б, напевно, міг вам довести, що ви помиляєтеся, але не варто витратити час. Ви стверджуєте, ніби показник двадцять сім пояснюється підробкою або помилкою. Звідки ви знаєте, що інші показники не пояснюються ні підробкою, ні помилкою? Візьмемо хоча б останній, позачерговий. Звідки ви знаєте?
- Якщо вам неодмінно хочеться посперечатися з цього питання, - заявив Вілбінс, - то я відповім, що міс Болц товаришує зі співробітником технічного відділу, який має можливість довільно змінювати показники. Цей друг знав, що міс Болц ось-ось буде звільнена. Раптово, і тільки один раз, її показник злетів до задовільного рівня. Обставини говорять самі за себе.
- Чому ви так упевнені, що останній показник не викликаний ані підробкою, ані помилкою?

- Тому що я запросив інженера збоку, людину, якій можна довіряти. Він особисто заміряв останній показник міс Болц.

- Ось вам, будь ласка, - з презирством сказав Воллес. - Вілбінс хоче звільнити міс Болц. Він не дуже вірить в те, що показник, який заміряли інженери шкільного округу, слугуватиме його цілям. Тому він приводить якогось приятеля збоку, якому довіряє отримати потрібний результат. Якщо вже тут не благодатний ґрунт для підробки і помилки ...

Від вибуху реготу затремтіли шибки. Вілбінс скочив на ноги і щось прокричав. Голова молотив по столу, закликаючи до порядку. Члени дирекції з жаром сперечалися між собою.

- Джентльмени, - сказав Воллес, коли йому вдалося перекрити гул голосів, - я не фахівець по Тендекзу, але можу вас запевнити, що ці п'ять показників і обставини, при яких вони були заміряні, в сумі не дають нічого, крім плутанини. Я з радістю погоджуся на передачу справи в суд, де вас висміють і відмовлять у позові, якщо вам так хочеться, але є більш легкий шлях. На сьогоднішній день ніхто з нас не знає, чи придатна Мілдред Болц до вчительської роботи. Давайте з'ясуємо. Давайте підрахуємо її показник Тендекса, але без цієї плутанини з вибірками, давайте виведемо Тендекз по всіх учнях міс Болц. Я нічого не обіцяю, але якщо в результаті показник виявиться аналогічним до наведених тут середніх цифр, я сам схилюся до рекомендації міс Болц звільнитися, не передаючи справи до суду.

- Логічно, - погодився голова. - І розумно. Приедіть сюди Паргріна, Вілбінс, і порадимося, чи можна це зробити.

Міс Болц впала на стілець і похмуро втупилася на поліровану кришку столу. У неї було таке відчуття, ніби її зрадили. Було цілком зрозуміло, що єдина її надія - спростувати істинність показників Тендекса. Забір, запропонований Воллесом, підтвердить ці показники так незаперечно, що вщент розіб'є будь-яку лінію захисту. Джим Паргрін повинен це зрозуміти.

Увійшовши, Джим Паргрін вперто уникав її погляду.

- Це можна, - сказав він, коли голова пояснив, що від нього потрібно. - Ми виб'ємося з графіка і запізнилася з черговим Тендекзом, але якщо треба, ми це зробимо. Завтрашній день підходить?

- Підходить вам завтрашній день, Вілбінс? - запитав голова.

- Там, де замішана міс Болц, я не вірю ні в які показники, якщо їх заміряють наші співробітники.

Паргрін підняв брови.

- Не знаю, до чого ви хилите, але якщо у вас є якісь сумніви, надсилайте свого інженера, нехай допомагає. При такому обсязі зайвої роботи наші співробітники, напевно, будуть йому вдячні.

- Це вас влаштовує, Вілбінс? - запитав голова.

- Цілком, - кивнув Вілбінс.

- Дуже добре. Урок міс Болц закінчується в одинадцять п'ятнадцять. Чи можемо ми отримати результати до пів на дванадцятку? Чудово. Завтра дирекція збереться о пів на дванадцятку і винесе остаточне рішення у справі.

Засідання закінчилося. Бернард Воллес погладив руку міс Болц і шепнув на вухо:

- Ну-ну, ні про що не турбуйтеся. Тримайтеся, ніби нічого не сталося, і покажіть нам кращий телевізійний клас, на який ви здатні. Все одно справи такі погані, що зміни можливі тільки на краще.

Вона повернулася в клас, де її заміняв Лайл Стюарт.

- Ну як, довели? - запитав Стюарт.

- Питання ще не вирішене, - відповіла вона. - Але боюся, що особливо вирішувати його не доведеться. Завтра, можливо, буде у нас останнім днем, так що постараємося сьогодні встигнути якомога більше.

У середу телевізійний урок пройшов, як ніколи. Учні відповідали

блискуче. Дивлячись на них, міс Болц з болем в серці думала про тисячі втрачених для неї учнів, які звикли до споглядання жонглерів, фокусників і молоденьких вчительок в обтягуючих штанцях.

Червоне світло згасло . Увійшов Лайл Стюарт.

- Дуже мило, - сказав він.

- Які ви молодці! - похвалила міс Болц свій клас.

Сліпа дівчинка Шарон зі сльозами в голосі запитала:

- Ви нам скажете, чим усе скінчилося, добре? Відразу?

- Скажу, щойно дізнаюся, - пообіцяла міс Болц. Вона вимучено посміхнулася і швидко вийшла зі студії.

Коли вона квапливо крокувала по коридору, їй напереріз виступила довгов'яза фігура; це був блідий юнак, його божевільний вид вселяв страх.

- Ренді! - вигукнула міс Болц. - Що ти тут робиш?

- Вибачте мені, міс Болц. Я, їй-богу, шкодую і більше ніколи так не зроблю. Можна мені повернутися?

- Я б з радістю взяла тебе знову, Ренді, але, мабуть, у нас більше не буде класу. Ренді стояв як громом уражений.

- Не буде класу?

Вона похитала головою.

- Я дуже боюся, що мене звільнять. Або, як то кажуть, виженуть. Він стиснув кулаки. Його обличчям струменіли сльози, він гірко розплакався. Міс Болц намагалася його втішити, вона не відразу зрозуміла причину цих сліз.

- Ренді! - вигукнула вона. - Ти ж не винен в тому, що мене звільняють. Твій проступок тут зовсім ні при чому.

- Ми не дозволимо вас вигнати, - схлипував він. - Ми все ... ми, учні ... не дамо.

- Треба підкорятися правилам, Ренді.

- Але вас не виженуть.- Його обличчя проясніло він збуджено затряс головою. - Ви найкраща в моєму житті вчителька. Я впевнений, що вас не звільнять. Можна мені буде повернутися?

- Якщо завтра будуть заняття, Ренді, ти можеш повернутися. А тепер мені час поспішати. Я запізнююсь.

На перший поверх вона потрапила вже із запізненням. Захекавшись, вона дісталася по коридору до кімнати дирекції і зупинилася перед зачиненими дверима. Годинники показували за чверть до дванадцятої. Вона боязко постукала в двері. Ніхто не відповів. Вона постукала голосніше, потім трохи прочинила двері. Приміщення було порожнім. Ні членів дирекції, ні інженерів, ні Вілбінса, ні адвоката Воллеса. Все вирішено і підписано, і ніхто не потрудився навіть повідомити їй, який результат. Знали, що вона сама здогадається.

Міс Болц витерла рукавом очі.

- Кріпись, - шепнула вона собі і пішла геть.

У коридорі її хтось наздогнав. Це був Бернард Воллес, він посміхався.

- Я здивувався, чому ви так затрималися, - сказав він. - Ходив з'ясовувати.

Ви вже чули?

Міс Болц похитала головою.

- Нічого не чула.

- Ваш Тендекз 99,2. Вілбінс подивився і вискочив під саму стелю. Він хотів заволати "Підробка!", Але не посмів - адже в підрахунку брав участь і його інженер. А дирекція подивилася і припинила справу. Як на мене, у них руки свербіли звільнити Вілбінса, але всі дуже поспішали.

Міс Болц перевела подих і притулилася до стінки.

- Не може бути!

- Все точно. Це, власне, було заплановано. Ми з Джимом засікли прізвища всіх ваших учнів і розіслали їм листи. У середу - особливе класне заняття. Не прогадаєте. Поспішайте побачити. Майже ніхто не пропустив. Вілбінс зіграв нам на руку, і ми його вмили.

- Ні, - сказала міс Болц. Вона, зітхнувши похитала головою. - Не варто обманювати. Я, звичайно, вдячна, але це лише виверт, і коли роздадуть таке зведення, містер Вілбінс почне все спочатку.

- Це виверт, - погодився Воллес, - але він протримається. Справа ось учому. Молодше покоління ніколи не бачило нічого схожого на ваш справжній живий клас. У перший день ви розповідали про марсіанську школу і підкорили своїх телеучнів. Прикували їх увагу. Про це я дізнався від Джима. Ми розрахували, що ваш клас теж їх підкорить. Вілбінс заміряв позачерговий Тендекз до того, як ви налагодили заняття з класом, але з тих пір Джим нишком заміряє кожен день, і ваш показник все зростає. Вчора він був вище десяти, а тепер, коли всі хлопці знають, чим ви займаєтеся, він підстрибне вгору і таким залишиться. Отже, більше нема про що турбуватися. Раді?

- Дуже рада. І дуже вдячна.

- Ще одне. Голова дирекції хоче поговорити з вами про ваш клас. Я з ним вчора обідав і про дещо його поінформував. Він зацікавився. Я підозрюю, у нього є деякі сумніви щодо нового навчання. Звичайно, за добу з теленавчанням не вдасться покінчити, але ми добре починаємо. А тепер мені треба працювати. Ми з вами ще побачимося.

Він почовгав, брязкаючи ключами. Міс Болц обернулася і побачила, що до неї підходить Джим Паргрін. Вона схопила його за руку і сказала:

- Усім цим я зобов'язана тобі.

- Нікому ти не зобов'язана, крім себе. Я був нагорі, повідомив твоєму класу. Там дике торжество.

- Господи ... сподіваюся, вони там нічого не розіб'ють!

- Я радий за тебе. Але трохи шкодую ...- Знову він дивився на неї таким поглядом, від якого вона почувалася молодшою, майже юною. - Я подумував, що, якщо ти залишишся без роботи, мені вдасться умовити тебе вийти за мене заміж. - Він сором'язливо подивився в сторону. - Звичайно, ти б нудьгувала без дітей, але, може бути, у нас би з'явилися свої ...

Вона густо почервоніла.

- Джим Паргрін! У нашому віці?

- Я хочу сказати - прийомні.

- Одначе ... я ніколи не замислювалася над тим, що втрачаю, не маючи своїх дітей. Все життя у мене була сім'я, з тих пір як я стала викладати, і, хоча діти щороку змінювалися, я їх завжди любила. І тепер мене теж чекає сім'я, а я вранці так хвилювалася, що забула в кабінеті конспект з історії. Мені треба

бігти. - Вона відійшла на кілька кроків і озирнулася. - Чому ти вирішив, що я за тебе не вийду, якщо буду викладати?

Його здивований вигук вона не розібрала, але, навіть звернувши за ріг, чула, як він насвистує.

На шостому поверсі вона квапливо попрямувала до себе в кабінет - учні святкували, і їй хотілося бути присутнім при цьому. Але тут вона помітила, що двері кабінету повільно відкриваються. Чиясь голова обернулася в її сторону, двері відчинилися, і довгов'яза фігура помчала геть. Це був Ренді Дуб. Міс Болц завмерла на місці.

- Ренді! - прошепотіла вона.

Що йому знадобилося у неї в кабінеті? Там нічого немає, крім конспектів, блокнотів і ... гаманця! Вона залишила гаманець на письмовому столі.

- Ренді! - знову прошепотіла міс Болц. Вона заглянула в кабінет. І раптом розсміялася - розсміялася і заплакала, притулившись до одвірка, і вигукнула:

- І як це йому тільки в голову прийшло?

На столі непорушно лежав гаманець. Поруч при світлі лампи яскраво виблискувало неймовірно велике блискуче яблуко.